

Nieuwer Ter Aa en omgeving van 1914 tot 1945 in de mondelinge overlevering (1)

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

Dit artikel is gebaseerd op de vertelavond die de Historische Kring Breukelen op 22 september 1992 in Nieuwer Ter Aa hield. Medewerking aan die avond verleenden, in alfabetische volgorde, de heren W. van den Bosch Sr (Oukoop), Chr. den Hertog (dorp Nieuwer Ter Aa), T. den Hertog (Kamerik), C. Hulsman (Loenen aan de Vecht), H.H. Hulsman (dorp Nieuwer Ter Aa) en C.J. van Woudenberg (Oud Aa). De leeftijd van de gesprekspartners liep van ruim zeventig tot midden tachtig. Ook het aanwezige publiek kreeg gelegenheid herinneringen op te halen. De schrijver van dit artikel trad op als gespreksleider.

Aan de vertelavond gingen enkele voorbesprekingen vooraf. Daarin waren ook onderwerpen aan de orde waar we op de vertelavond niet aan toe kwamen. De van die besprekingen gemaakte aantekeningen zijn eveneens in dit artikel verwerkt. Daardoor werd het echter weer zo lang dat ik het in twee delen heb moeten splitsen.

Eerste Wereldoorlog

Tijdens de oorlog van 1914 - 1918 waren bij verschillende gezinnen in Nieuwer Ter Aa Nederlandse militairen ingekwartierd. Hoewel Nederland erg zijn best deed neutraal te blijven moest men altijd bedacht blijven op eventuele vijandelijke akties. In de "mooie kamer" (pronkkamer) van het ouderlijk huis van aannemer H.H. Hulsman had de staf van de hier verblijvende militairen zijn intrek genomen.

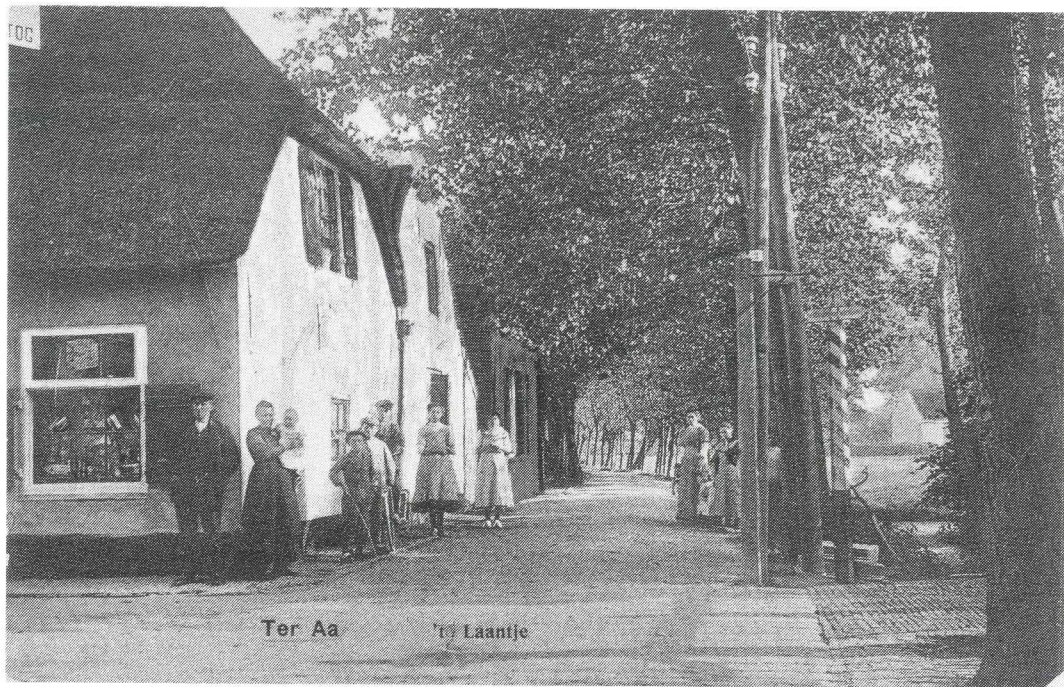
Bij het in staat van paraatheid brengen van het leger werden veel boerenpaarden gevorderd. (Toen deze na verloop van jaren weer terug kwamen kenden de dieren hun vroegere eigenaren nog.) Men dacht ook dat de Waterlinie misschien in werking zou moeten worden gesteld. De Boterwal, toen een gewone graskade tussen twee polders, is bij de mobilisatie versterkt door in Nieuwersluis gelegerde militairen.

Dat men serieus rekening hield met een aanval van buitenaf en een mogelijke vijandelijke doorbraak door de Waterlinie bleek ook uit het feit dat men de armen van de wegwijzers had laten afhalen om het ongewenste vreemdelingen moeilijker te maken de weg te vinden (zie Afbeelding 1). De Nederlandse overheid had op dit punt lering getrokken uit de gang van zaken in België, waar de Duitse invallers veel nut hadden van de goede bewegwijzering. Toen het Duitse leger Antwerpen aanviel was het zware kanongebulder tot in Nieuwer Ter Aa te horen.

Gedurende de oorlog deed de oude school in Nieuwer Ter Aa dienst voor de opvang van een Belgisch vluchtelingengezin. Ook bij een boer in de polder 't Honderd woonde een Belgisch gezin. Enkele Belgische kinderen bezochten enige jaren de christelijke school in Nieuwer Ter Aa. Kort na de oorlog zijn die gezinnen weer naar België teruggekeerd. In het klooster bij de R.K.-kerk in Breukelen-dorp hebben enige tijd uit Oostenrijk gevluchte nonnen onderdak gevonden.

De oorlogsomstandigheden veroorzaakten schaarste aan allerhande goederen, in het bijzonder als die goederen of de grondstoffen daarvoor uit het buitenland moesten komen. Een voorbeeld was petroleum voor de olielampen in de huizen (electriciteit had men toen nog niet).

In de loop van de oorlogsjaren werd ook de voedselvoorziening steeds

Afb. 1. Hoek Wilhelminastraat - Julianalaan (vroeger 't Laantje geheten) in Nieuwer Ter Aa omstreeks 1915. Voor de winkel links Evert den Hertog en zijn vrouw met op haar arm hun oudste zoon, Teunis. Aan de paal van de wegwijzer ontbreken de borden die de richtingen aangeven. Alleen het bordje met de naam Algemeene Nederlandsche Wielrijders Bond zit nog op z'n plaats. (Oude prentbriefkaart.)

moeilijker. Er kwamen distributiebonnen. De bevolking moest gewoonlijk zwart brood ("regeringsbrood") eten. Voor de officieren was er ook witbrood. De burgers aten bovendien veel bruine bonen. De boeren produceerden weliswaar flinke hoeveelheden aardappels, maar een fors deel daarvan moest worden doorgeleverd naar Amsterdam en goed betalende opkopers kochten veel aardappels op voor export naar Duitsland; door de voedselschaarste in dat land verdienden die opkopers daar goudgeld aan.

Om maar zo veel mogelijk voedsel te produceren was er zelfs in Oukoop tuinderij. Vooral boerenarbeiders probeerden op die manier wat extra's te verdienen. De meeste tuinbouwprodukten verdwenen via de in 1917 opgerichte veiling in Vinkeveen in de export.

Hoewel men in Vinkeveen al eerder met tuinbouw was begonnen, is die daar toen pas echt goed tot bloei gekomen.

De tuinbouw in Oukoop hield het vol tot 1922. Toen zakten de prijzen enorm en de mensen die zich daar met de tuinderij bezig hielden hadden niet de financiële draagkracht om tegenvallers te kunnen opvangen.

Buitenlanders

De grootste voedselschaarste viel eigenlijk net na de Eerste Wereldoorlog. In Duitsland was de situatie evenwel nog zorgelijker dan hier. Daarom probeerden veel Duitsers elders aan de slag te komen, waar het leven beter was. In onze omgeving waren toen bijvoorbeeld veel Duitse dienstbodes. Die Duitse meisjes zijn ook na de oorlog nog lang naar hier blijven komen. Een instantie in Utrecht bemiddelde bij hun plaatsing. Sommigen bleven hier achter. C. Hulsman is met een van hen getrouwd.

De Duitse dienstbodes verdienden evenveel als de Nederlandse. Maar Nederlandse waren er niet voldoende te krijgen en de Duitse meisjes waren gezellig en zeer ijverig. Taalproblemen waren er eigenlijk nauwelijks, want ze leerden de Nederlandse taal snel verstaan en spreken.

Problemen ontstonden er pas aan het eind van de jaren dertig toen, volgens hardnekkige geruchten, in Nederland werkzame Duitse vrouwen vanuit hun land onder druk werden gezet om voor Duitsland belangrijke informatie te verzamelen en door te geven. Daardoor ontstond omtrent bepaalde dienstbodes argwaan of ze nog wel te vertrouwen waren.

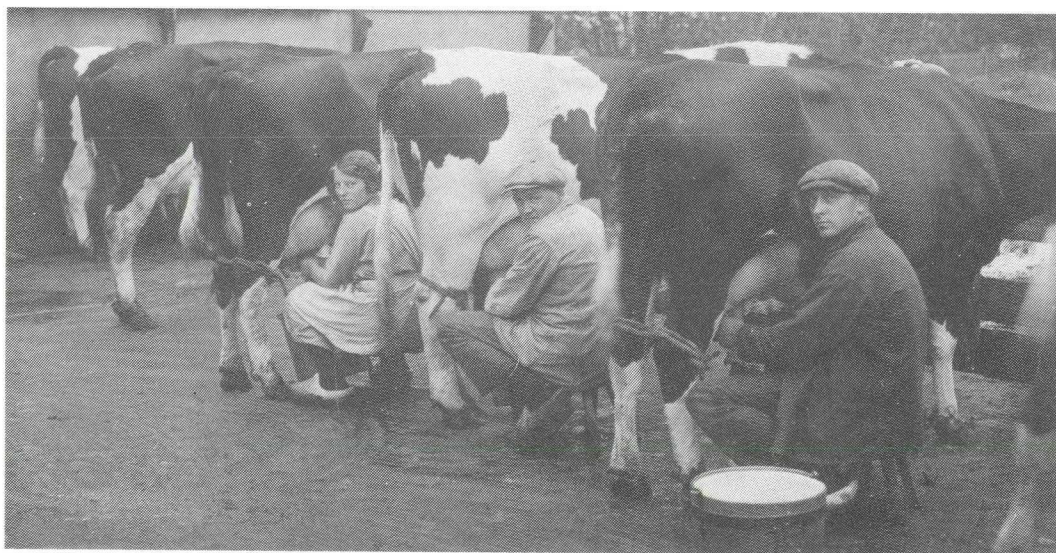
Tijdens de Eerste Wereldoorlog en in de jaren daarna was er nog geen brede weerzin jegens de Duitsers. Veel meer was er een antipathie jegens de Engelsen vanwege hun gedrag in de Zuidafrikaanse Boerenoorlog.

Ook uit andere landen in het oosten kwamen na de Eerste Wereldoorlog mensen naar Nederland. Zo beijverden de Gereformeerden zich om Hongaarse kinderen naar hier te halen om aan te sterken. Klaas Karsemeijer en Willem Kruiswijk in Oukoop namen bijvoorbeeld Hongaarse kinderen in huis. Karsemeijer woonde op de boerderij Sterreschans, Kruiswijk op het adres thans genummerd Oukoop 28.

Enkele jaren na de oorlog kwam bij de ouders van H.H. Hulsman een Duitse jongen (Eduard "de fluitier") in huis. Hij kwam met een groep in Utrecht op het station aan en moest daar door de gastouders worden opgehaald. Zij waren de enigen uit Nieuwer Ter Aa die dit deden. De jongen bleef geruime tijd en heeft daarom ook nog in Nieuwer Ter Aa school gegaan. Tot aan de Tweede Wereldoorlog is men over en weer contact blijven houden.

Naar school

Toen mijn gesprekspartners kind waren liep iedereen op klompen, ook naar school, zowel 's zomers als 's winters. Thuis liepen ook jongetjes vaak met een schortje voor, met galgjes over de schouders, om te voorkomen dat

Afb. 2. Koeien melken op de mestvloer achter de boerderij van A. (Toon) Doornenbal aan de Kanaaldijk-Oost achter Nijenrode, kort na 1920. Van rechts naar links: Toon Doornenbal (17.7.1903-27.6.1980), zijn broer Jan Doornenbal en een Duitse dienstbode. De boerderij is tijdens de Tweede Wereldoorlog afgebroken in verband met de voorgenomen verbreding van het Merwedekanaal. Rechts onder een houten, aan de binnenzijde witgeschilderde melkammer. Foto, gemaakt door R. Ravenstein, Kockengen, uit verzameling van Toons zoon N.J. Doornenbal (thans Oud Aa 39a).

hun blouse en broek vuil werden. Bij de school was een klompenrek met genummerde hokjes, steeds twee boven elkaar, waarin ieder kind een eigen plekje voor zijn of haar klompen had.

C.J. van Woudenberg groeide op in het deel van Oud Aa dat bij Breukelen-Nijenrode hoorde. De mensen daar waren kerkelijk op Breukelen georiënteerd en daarom ging hij naar de Gereformeerde school van meester Sanders, later meester Oranje, in Breukelen-dorp. Hij liep de hele afstand heen en terug. Zijn moeder is in Nieuwer Ter Aa op school geweest. De school daar was toen nog een openbare gemeenteschool. In 1907 werd de School met de Bijbel opgericht, waarna in 1908 de oude school van de gemeente Ruwiel werd opgeheven. Vijf van mijn gesprekspartners hebben die christelijke school bezocht.

W. van den Bosch Sr, die opgroeide op een boerderij aan het bij de Angstel gelegen deel van Oukoop, liep ruim een uur om in het dorp Nieuwer Ter Aa de school te bezoeken. Fietsen leerde hij pas toen hij al van de lagere school af was. Veel schooljeugd kwam met een stikkenzak om de nek naar het dorp, want tussen de middag bleef meer dan de helft op school over. Vijf dagen was er school van 9 tot 12 en van 1 tot 3. Ook op de woensdagmiddag zat men dus op school. Daarentegen hadden de leerlingen op zaterdag de hele dag vrij. Dat scheelde een keer die lange looptocht naar school en terug.

Een fiets was in die dagen een relatief duur bezit. Er werd bovendien weinig gefietst omdat verscheidenen dat, uit godsdienstig oogpunt, als zondig zagen. Dat gold vooral vrouwen; men vreesde "inkijk", ook al hingen de rokken tot op de enkels. Toen de zoon van aannemer Hendrik Hulsman begin jaren twintig van zijn vader een fiets kreeg sprak men schande van die luxe, totdat een van de dorpelingen hem een keer moest vragen op zijn fiets snel een dokter in Breukelen te gaan waarschuwen; daarna zag men ook de goede kant van een dergelijk bezit.

Op zondag ging men lopend naar de kerk of desnoods met een paardewagen, maar niet met de fiets. Sommigen weigerden op zondag elektrisch licht te gebruiken, omdat daardoor elders mensen genoot werden tot zondagsarbeid.

De kinderen in het dorp Nieuwer Ter Aa brachten de zondag voor het grootste deel thuis door. Er werd op die dag nauwelijks op straat gespeeld. In gezinnen met een ontwikkelde godsdienstbeleving werden op de zondagavond bij het huisorgel met elkaar psalmen en andere geestelijke liederen gezongen.

De vakanties waren rond 1920 nog kort: enkele dagen met Pasen, van Hemelvaartsdag tot en met Tweede Pinksterdag, drie weken in de zomer en van de Kerstdagen tot en met Nieuwjaarsdag.

Aanvankelijk was de lagere school in Nieuwer Ter Aa een tweemansschool, met een juffrouw voor de eerste drie leerjaren en de bovenmeester voor alle andere klassen. Vanwege de leerplicht gingen leerlingen die niet naar vervolgonderwijs doorstroomden soms ook een zevende of zelfs achtste jaar naar de lagere school, dus de meester had de handen vol. Meer leerkrachten kon niet want de school had maar twee lokalen. Hooguit kon een volontair een van de beide onderwijskrachten assisteren in hetzelfde lokaal. Pas in 1922 werd de school uitgebreid tot vier lokalen.

Het eerste schoolhoofd was meester L. van Binsbergen, die daarvoor hoofd van de openbare school in Wilnis was geweest. Hij werd terzijde gestaan door een hulponderwijzeres, juffrouw Van Raavenswaai, die in oktober 1909 werd opgevolgd door juffrouw Snel. Laatstgenoemde bleef tot 1 november 1921; tijdens de Tweede Wereldoorlog werd zij wegens verzet tegen de Duitsers in Amsterdam opgepakt en overleed zij in de Scheveningse gevangenis. Na de zomer van 1922 ging meester Van Binsbergen met pensioen; in zijn plaats kwamen achtereenvolgens meester H. Bijl uit Pernis (1923 - 1927), A. Barendse (1927 - 1933), A.H.M. Langejan (1933 - 1935) en J.W. Hörst (1935 - 1949).

Toen de verdieping op de School met de Bijbel werd gebouwd hadden de leerlingen tijdelijk les in het gebouw van de toen al opgeheven openbare la-

gere school achter het gemeentehuis. De kinderen vonden dat helemaal niet erg want in en rond de oude school was meer ruimte.

Het schooljaar begon omstreeks 1915 nog op 1 mei. Omstreeks of kort na 1920 werd 1 april de eerste schooldag. Je mocht toen naar de lagere school als je vóór 1 september 6 jaar werd en er weer af als je 12 was; later werd dat 13 (en nog weer later 14 jaar). Na het vergroten van de school kwam er een tweede juf bij en werd de indeling klassen 1+2, klassen 3+4, klassen 5 en hoger.

Op school schreven de kinderen met een griffel op een lei. Als men de griffel niet op de goede manier over de lei bewoog maakte dat soms een vreselijk geluid. Iedereen had ook een sponzendoos. Met de natte spons die daarin hoorde te zitten kon je een volgeschreven of -getekende lei weer schoon maken. Maar in zo'n sponzendoos kon je ook erwten of bonen telen. Sommigen herinneren zich dat ze soms vergaten dat ze extra dingen in hun sponzendoos hadden gestopt, totdat die enorm ging stinken.

In 1917 vroegen ouders aan het hoofd van de school om de kinderen te leren in gotische letters ("oude Duitse letters") gedrukte teksten te lezen. Daarvoor ging men in de hoogste klassen bijbels met oude letters gebruiken, want ander leermateriaal was er niet meer voor te krijgen.

Kinderen die op een boerderij opgroeiden hadden niet veel vrije tijd. W. van den Bosch Sr leerde melken toen hij 8 jaar oud was. 's Morgens hoefde hij meestal niet te helpen, maar 's avonds altijd. Op zaterdag waren er ook allerlei andere werkjes te doen. Tijd om te spelen was er weinig. Toen hij van de lagere school af kwam gold hij als een volleerd melker.

Kinderen in het dorp van wie de ouders een zaak hadden werden in de buitenschoolse uren ook vaak met allerlei klusjes opgezadeld. En had men thuis wat kleinvee dan moest er vaak langs de wegen gras worden gemaaid en hooi geharkt.

Niettemin werd er door de dorpsjeugd zo nu en dan ook wel kattedwaad uitgehaald. Veldwachter D. Talma (die in 1938 zijn 25-jarig jubileum vierde) heeft daar het nodige van ondervonden. Vooral met koninginnedag en bij de jaarwisseling, als de jongens carbidbussen gingen afschieten (of soms - heel gevaarlijk - een melkbus met carbid) had hij moeilijke tijden. Ook de meisjes waren niet altijd lieverdjes; ze trokken bijvoorbeeld graag aan deurbellen, om daarna hard weg te lopen.

De wegen

De wegen in Nieuwer Ter Aa waren grindwegen met karresporen. Vooral in november, als er veel water op de weg lag, was de begaanbaarheid slecht. Omstreeks 1926/27 werd door de firma De Geruisloze Weg uit Heemstede een verbetering uitgevoerd. Er werd een puinlaag aangebracht, die goed werd ingewalst voordat nieuw grind werd gestrooid. Een gemeentewegwerker zorgde daarna voor regelmatig onderhoud.

In de herinneringen van Chris den Hertog waren de wegen in het dorp echter altijd al bestraat. Als bij zijn ouderlijk huis op zaterdagmiddag de stoep een schrobbeurt kreeg spoelden ze daarna het water over de straat weg. Misschien was er een verschil tussen het deel van Nieuwer Ter Aa dat tot Loenersloot behoorde (waarin hij woonde) en het Ruwielse deel. De grens tussen die beide gemeenten liep dwars door het dorp heen. De Kerklaan is in de jaren dertig geasfalteerd.

De Oud Aase dijk was tot omstreeks 1930 eigendom van de boeren aan de polderkant. Bepaalde stukken van de weg waren toen heel erg slecht omdat daarvan geen eigenaar meer bekend was en er bijgevolg vaak al heel lang niets meer aan onderhoud was gedaan. Toen de gemeente Breukelen-Nijenrode de weg in eigendom en beheer overnam moesten de oude boeren/eigenaars het wegvallen van hun onderhoudsplicht afkopen voor f1,- per strekkende meter weg. Het eerste wat de gemeente daarna deed was het verwijderen van alle langs de weg staande knotwilgen. Die zorgden met elkaar voor

zoveel schaduw dat een nat geworden wegdek nauwelijks meer droogde. Kort voor de Tweede Wereldoorlog werd voor het eerst een asfaltlaag op de weg gelegd.

De rivier de Aa werd in de eerste helft van de 20ste eeuw nog maar weinig voor vervoer gebruikt. Foeragehandelaren voeren vrij lang nog over de Aa. Maar de boeren bouwden de landhoofden van hun bruggen zo ver de rivier in dat die daar te smal werd om nog goed als vaarwater te kunnen worden benut.

Ook de Oukoper dijk was lange tijd een grindweg, die er vaak erg slecht bij lag. In november werd gewoonlijk met een praam nieuw grind op die weg gebracht. Pas ruim na de Tweede Wereldoorlog is hij geasfalteerd. Toen de gemeente de eigendom van de weg overnam heeft ze 22 bruggen uit die weg laten verwijderen; deze waren vooral nodig geweest opdat de boeren per praam de mest konden afvoeren; het vervoer van hooi ging met paard en wagen over de weg.

Mensen die uit Portengen naar Nieuwer Ter Aa kwamen, bijvoorbeeld om er naar de kerk te gaan, volgden de Uitweg van Portengen, de Bosdijk en de Korte Zuwe. De Uitweg was oorspronkelijk onverhard en even smal als nu. Met een door een paard getrokken wagentje kon men er, tussen de bomen door, net op rijden. Als men een voetganger tegenkwam moest die tussen de bomen in de berm gaan staan. Het was overigens een gunst dat men de Uitweg mocht gebruiken want die was in haar geheel particulier bezit. Pas na de oorlog werd de Uitweg uitsluitend fietspad en openbare weg.

De Boterwal speelde tijdens de tussenoorlogse periode geen rol in het verkeer. Zij was alleen polderscheiding tussen Groot en Klein Oud Aa en Oukoop. De na-oorlogse ruilverkaveling Oukoop-Kortrijk maakte er een voet- en fietspad van.

Overstroming in 1926

De watersnood van 1926, waarbij veel wegen onder water kwamen te staan, heeft bij veel oudere inwoners van Nieuwer Ter Aa en omgeving herinneringen achtergelaten. Aan hoge waterstanden waren ze, in de jaren vóór het tot stand komen van de Afsluitdijk, wel gewend. In verscheidene jaren stonden bijvoorbeeld tuin en erf van vader Evert den Hertog (vader van onze vertellers Teunis en Chris den Hertog) onder water. Maar in 1926 brak de vrij hoge kade door die langs de Aa en daarna met een bocht langs de Stadswetering tot aan de Ter Aaseweg liep. Langs de wegen in het dorp werden van nieuw hout toen in allerijl plankiers aangebracht. Ook de weg naar het pontje verdween geheel onder water.

Openbaar vervoer

Als iemand uit Nieuwer Ter Aa met de trein ergens heen wilde ging men, vaak te voet, naar het station Nieuwersluis, waar tussen 1843 en 1913 alle treinen stopten en daarna, tot 1947, alleen nog de stoptreinen.

Tussen de oorlogen en ook nog in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog was Nieuwer Ter Aa opgenomen in een geregelde busdienst tussen Uithoorn en Breukelen. Deze kwam over de Zuwe, ging dwars door het dorp en volgde de Kanaaldijk-West naar Breukelen. De eerste bus reed om half acht in de ochtend, daarna ongeveer om de twee uur totdat om kwart over tien 's avonds de laatste bus door Nieuwer Ter Aa kwam. Aanvankelijk werd deze dienst onderhouden door Verhoek uit Vinkeveen, die met een (naar huidige begrippen) vrij kleine ouderwetse bus reed; later door Maarse & Kroon, dat gevestigd was in Aalsmeer.

Toen de verkeersdruk op de nog erg smalle wegen toenam is zowel langs de Zuwe als langs de Ter Aase weg enkele malen een bus in de naast de weg gelegen sloot beland.

De Aalsmeerder Jac. Maarse begon in 1923 met één busje op de route Leimuider - Leiden; in zijn geboortedorp viel voor hem niets te verdienen want daar reed toen al een bus. Er moet ooit een compagnon Kroon zijn geweest, maar die verdween al heel spoedig uit het vizier. In de loop der vooroorlogse jaren verwierf de zakenman-met-alleen-lagere-school bijna alle openbaar-vervoersrechten in het hart van Holland binnen de cirkel Amsterdam-Utrecht-Alphen-Leiden-Haarlem-Amsterdam. Maar in de jaren na de Tweede Wereldoorlog stakte, als bij veel familiebedrijven, het rendement. Maarse & Kroon werd daarop zelf het slachtoffer van de schaalvergroting, doordat het op moest gaan in de vervoermaatschappij Centraal Nederland.

Het dorp

In het begin van deze eeuw noemde men het dorp kortweg Ter Aa en als extra verduidelijking nodig was Ter Aa bij Nieuwersluis; het voorvoegsel Nieuwer werd nagenoeg niet meer gebruikt. Juister nog is dat bijna iedereen het dorp "Draai" noemde (een verbastering van "Ter Aai") en alleen wie deftig wilde zijn "Ter Aa" zei. Vooral om een eind te maken aan de jarenlange ergernis dat veel post abusievelijk door de sorteerdere van de PTT naar Ter Aar werd gestuurd is na de Tweede Wereldoorlog de oude naam Nieuwer Ter Aa weer in zwang geraakt.

Nieuwer Ter Aa zelf was nog maar klein, omstreeks 50 huizen. Aan de Julianalaan stonden wat boerderijen. Het dorp had echter een centrumfunctie voor een vrij groot landelijk gebied eromheen.

Het dorp met zijn omgeving stond erg op zichzelf. Als men een keer in Breukelen moest zijn ging men soms over Oud Aa, maar bij mooi weer genoot de beter onderhouden Kanaaldijk-West nogal eens de voorkeur.

Met paard en wagen de nabij het station van Breukelen gelegen Kortrijker wipwatermolen passeren was soms een probleem. Als er bij veel wind gemalen werd suidsen de wieden nogal luidruchtig. Een paard werd dan bang om voorbij de molen te lopen. Als het even kon namen de boeren iemand extra mee om het paard langs de molen even bij de kop te houden.

Doordat paarden in het algemeen door allerlei oorzaken snel schrikken weten de Nieuwer Ter Aa-ers nogal wat oude verhalen te vertellen over paarden die met wagen en al te water raakten.

De post uit Nieuwer Ter Aa ging met een wagentje naar het spoorwegstation te Nieuwersluis. De bezorging gebeurde eveneens vanuit Nieuwersluis. De oude Brugman was verscheidene tientallen jaren de vaste postbode van Nieuwer Ter Aa en omgeving. Omstreeks 1920 werd er ook op zondagen nog post bezorgd. Aan de Angstel woonden verscheidene Rooms-Katholieken, voor wie de zondagsheiliging niet zo'n zwaarwegend punt was. Zij waren er niet erg over te spreken toen de zondagse postbestelling werd afgeschaft. Die Rooms-Katholieken kerkten over het algemeen in Breukelen. Het was niet ongebruikelijk dat ze na afloop van de zondagse mis bij hun kruidenier in het dorp (bijvoorbeeld Wiegman) gingen koffiedrinken en dan meteen hun boodschappen haalden. Dat ging zo door tot de winkelsluitingswet detailhandel op zondag verbood.

Toen aan het eind van de jaren twintig de drinkwaterleiding tot stand kwam deed zich een incident voor bij de gemeentepomp van Nieuwer Ter Aa. Lieden die gewend waren gratis water te putten uit de pomp hebben toen uit protest biljetten bevestigd op de klompenschuur die daar vlak bij stond. Zij waren er op tegen voortaan voor hun drinkwater te moeten betalen. Hun protesten waren in dichtvorm. Een daarvan begon en eindigde als volgt:

"O, alle gij dorstigen, komt tot de pomp,
 zo heeft hij hier jaren staan noden.
 Maar nu is het uit! Men gaf hem een stomp,
 en de raad liet hem zomaar doden . . .
 [wie kent de tussenliggende regels?]
 O, arm Ruwiel, wat is uw raad toch stom.
 Wat recht is, wordt nog krom.
 Door stommigheid!"

Een ander protestvers luidde (voor zover men zich dat nog herinnerde):

O dierbaar plekje grond,
 waar eens de pomp op stond . . .
 Die pomp die gaf heel snel
 veel water op bevel . . .
 Eigendom van Ruwiel . . .
 Maar Loenersloot die vond,
 ook laafnis voor haar mond . . .
enzovoorts

In de bebouwing van het dorp is tussen de wereldoorlogen over het algemeen niet veel veranderd. Er werd nauwelijks gesloopt of nieuw gebouwd. Het gebouw van de oude openbare school werd brandweergarage.

De agrarische sector tussen de twee wereldoorlogen

Doordat er in de jaren twintig veel export van agrarische produkten was, ging het de boeren in onze omgeving toen redelijk goed. In de jaren dertig hadden de agrariërs het moeilijk. De prijzen waren erg laag. Een varken bracht vaak niet meer dan 9 à 10 cent per kilogram levend gewicht op (in de winkel kocht men 10 pond spek voor een gulden; ham was een stuk duurder), een kaas van 5 kilogram verliet de boerderij voor f1,-; voor 100 eieren kreeg de boer f1,80.

Toen het na de Eerste Wereldoorlog de boeren goed ging, waren de koop- en pachtprijzen voor landbouwgrond hoog. Wie toen land verworven had kreeg problemen in de slechte jaren dertig. Door hetzij hoge pachtprijzen, hetzij zware hypotheeklasten werd het voor veel boeren moeilijk hun bedrijf in stand te houden. In Oud Aa en rond Nieuwer Ter Aa zaten veel boeren op pachtgrond; verschillende grootgrondbezitters hadden hier land. In Portengen zaten veel boeren op eigen grond, door aankopen die ze al vóór de Eerste Wereldoorlog hadden gedaan, meestal voor een groot deel met hypotheekgeld. Als de boer van een particulier pachtte of een hypotheek had gekregen dreigde nog niet meteen een faillissement wanneer hij een betalingsachterstand opliep; de banken waren in deze minder tolerant.

In Oukoop zaten de boeren eveneens vaak op eigen grond. Voor enkele boeren werd de situatie in de jaren dertig zo onhoudbaar dat ze moesten verkopen. Dat gebeurde toen nauwelijks meer aan grootgrondbezitters.

Een verpachter beperkte zich er soms niet toe enkel de pachtgelden te innen. Vooral baronesse Van Nagel van kasteel Loenersloot stond er om bekend dat ze regelmatig probeerde de zaken van haar pachters te regelen. Zo vond ze het heel gewoon om bij een bezoekje aan een pachtboer op te merken dat hij de deel beter moest aanvegen of zijn kar niet midden op het erf moest laten staan. De boeren die dicht bij het kasteel zaten hadden er het meest onder te lijden. Op de enige boerderij die ze in Oukoop bezat (thans Oukoop 16) kwam ze wat minder vaak.

De bedrijven waren toen over het algemeen veel kleiner dan tegenwoordig. Als je meer dan 20 hectare had was je al echt een grote boer. Bij het veehouderijbedrijf van Willem van den Bosch, aan de Angstel, behoorde ruim 18 hectare land met 24 melkkoeien. Zijn zoon, W. van den Bosch Sr, had na de aanleg van de rijksweg A2 nog ruim 14 hectare over, maar door de toegekomen landbouwkundige kennis kon hij daar 26 à 27 melkkoeien op houden, en meestal 6 pinken en 10 à 12 kalveren.

Het agrarisch bedrijf was arbeidsintensief. Tussen de beide wereldoorlogen gold de vuistregel dat per 8 melkkoeien één werkkracht nodig was. De oude Willem van den Bosch had één arbeider (uitwonend) en één knecht (inwonend). Voor de knecht beschikte een boerderij meestal over een slaapka-

mertje op de til. In praktisch alle boerderijen werd kaas gemaakt. Daardoor kon de boerin het werk in huis niet alleen af en was er gewoonlijk ook een dienstbode. Inwonend personeel at in de regel met het boerengezin mee; er waren geen overdreven standsverschillen.

Als gevolg van het kaasmaken in de zomer kwam op veel plaatsen de melkrijder, die de melk in bussen van de boerderijen naar de zuivelfabriek bracht, alleen in de wintermaanden langs.

Sociaal klimaat

Tussen de Wereldoorlogen I en II was er niet veel verenigingsleven in Nieuwer Ter Aa. Er waren een Nederlands-Hervormde jongelings- en meisjesvereniging (uiteraard volledig gescheiden). En er was een vrij grote vrijwillige burgerwacht, waarvan meester Hörst, het hoofd der school, de leider was. Dat er niet meer verenigingen waren is ongetwijfeld mede beïnvloed door het feit dat er geen dorps huis was.

De brandweer moet beslist ook genoemd worden. Deze had lange tijd nog een pomp die met de hand bediend moest worden. Bij een brand in Oukoop kregen ze assistentie van de brandweer uit Loenen, die al een motorpomp had. Schamper zeiden de Loenenaren: "Gaan jullie maar weg met dat antieke ding". Maar prompt daarna bleek de pomp uit Loenen lek te zijn!

Veel mensen hadden een bijnaam. Chris den Hertog werd, als kruidenier, "Chris Koek" genoemd. Er waren meer bijnamen ontleend aan het beroep van de betrokkene. Zo was er ook een metselaar Chris den Hertog in het dorp, die bekend stond als "Metselchris" en een klompenmaker Chris den Hertog die men "Klompchris" noemde. Bijnamen dienden in deze gevallen dus vooral om mensen met dezelfde officiële naam van elkaar te onderscheiden. Manufacturier Jan den Hartog werd met "Jan Ellewaar" aangeduid, omdat hij zijn stoffen met de ellestok afmat. Soms hield een bijnaam verband met iemands gedrag of uiterlijk. Oom Jan den Hertog (broer van vader Evert) liep wat krom met een hand op één bil, waardoor daar zijn broek meestal glom; bijgevolg noemde men hem "Gummigatje". Boer Marinus Fokker uit de polder 't Honderd, die erg hield van suiker op zijn brood en graag een beetje snoepte, droeg de bijnaam "Suikerpotje". De vader van Arie Fokker liep een beetje scheef met zijn hoofd en werd daarom "Scheefnekkie" genoemd. De vader van W. van den Bosch Sr werd "Zwarte Willem" genoemd, welke bijnaam later ook aan hemzelf werd gegeven, hoewel zijn haren minder diepzwart waren dan die van zijn vader. Pontbaas Blombergen noemde men, naar zijn spitse schedel, "Punthoofdje". Ook een bepaald voorval kon een bijnaam opleveren. Boer Marinus Berger uit Nieuwer Ter Aa trof, toen hij op een ladder z'n dakgoot stond schoon te maken, het ongeluk dat de ladder onder hem wegschoof, waardoor hij met beide handen aan de goot bleef hangen; zijn verschrikte uitroep bezorgde hem voor zijn hele verder leven de bijnaam "Gossie-gossie". Een ander had de bijnaam "Circushitje", naar het opmerkelijke paardje dat jarenlang zijn kar trok.

Er was niet nadrukkelijk sprake van een eigen klederdracht in deze streek, maar er waren wel bepaalde kledinggewoonten. Zo hadden de boerenmannen bijna altijd een zijden petje op. De boerenvrouwen droegen over het algemeen dure, nogal stijve zwarte bovenkleren over hun baaien onderrok. Voor boerenarbeidersvrouwen waren die dikke bovenkleren te duur. De Utrechtse muts werd algemeen gedragen. Gewoonlijk droeg men een muts met mooi kantwerk; maar in een tijd van rouw een eenvoudige gladde muts. Het regelmatig strijken van die mutsen was een precisiewerkje. Het dragen van sieraden werd zowel bepaald door het geloof als door familietradities; in bepaalde families erfden juwelen vele generaties achtereenvolgend van moeder op dochter, Rooms-Katholieke boerenvrouwen droegen vaker oorsieraden dan protestantse, en streng-protestantse vrouwen deden nauwelijks aan opsmuk. In de loop der jaren dertig zijn de vaste kledinggewoonten in onbruik geraakt.